

צלום והעתקה מספר, קלטת או תוכנה

מאת: הרב שלמה שטרן

הצגת הבעיה

האם מותר לצלם לשכפל או להעתיק ספר, קלטת או תוכנה כולם או מקצתם? האם יש הבדל אם הצלום הוא לצורך מסחרי או לצורך פרטי? ומה יהיה הדין באם המחבר הביע את דעתו שאוסר להעתיק את ספרו, האם יש הבדל באם המחבר קיבל "זכות יוצרים" על פי חוק המדינה דהיינו COPYRIGHT?

הבעיה בזמן האחרון הופכת להיות מאוד נפוצה בגלל השמוש הנרחב בספרים ובמכונות צילום. כמו כן העתקת קלטות גם במכשירים ביתיים קלה ונפוצה וכן העתקת תוכנות.

צריך להדגיש שאנשים רבים לא יקנו את הספר, הקלטת או התוכנה אם יצטרכו לשלם עבורם את מחירם המלא.

הדין בהעתקת ספרים התחיל מאז החלו להדפיס ספרים, ואז התחיל להתפתח הנוהג שמחבר הספר בתחילת ספרו מביא "הסכמות" על ספרו. מטרות ההסכמות להעיד על טיב הספר ומחברו ומאידך למנוע הדפסה ו/או הפצת הספר ע"י אדם זר. ההסכמה נתנה בדרך כלל לתקופה מוגבלת. ההסכמה באה להגן על המחבר ועל המוציא לאור.

בעלות המחבר על יצירתו

בתחילה עלינו לברר האם מדין תורה יש ליוצר בעלות על חכמתו, על יצירתו הרוחנית. ברור שלחפץ ממשי יש בעלים. השאלה האם גם ליצירה ישנה בעלות במובן הממוני - איסורי באופן שבעל היצירה יכול למנוע את השמוש בה או את הפצתה ללא הסכמתו. בענין זה נחלקו שניים מגדולי האחרונים ה"שואל ומשיב" ור"י שמלקיש בספרו "בית יצחק".

דעת השואל ומשיב (חלק א' סימן מ"ד) שיש ליוצר בעלות על יצירתו וזה לשונו: "דזה בודאי שספר חדש שמדפיס מחבר וזכה שדבריו מתקבלים על פני תבל, פשיטא שיש לו זכות בזה לעולם". יתכן שזכות זו תוכל לעבור בירושה.

דעת הבית יצחק (וירה דעה סימן ע"ה) שאין ליצור זכויות בעלות על חכמתו וזה לשונו: "בכלי מלאכות אם אין לו רשיון מהמלכות ששייך לו הזכות לא אדע איסור שאחר לא יעשה כדוגמתו". אנו רואים שבעקרון, החכמה של הממציא לא נחשבת כשלו. לענין אפשרות מניעת אחרים מהעתקה ושכפול, ואותו עקרון יהי גם בהעתקת וצלום ספרים (מתוך ספר משנת זכויות היוצר פרק א)

גם מדברי החת"ס **סופר** בתשובה (חו"מ סימן ע"ט בסוף התשובה) נראה שבעקרון אין למחבר או למדפיס בעלות על יצירתו.

גם ר' **שמואל דוד מונק** (מהאחרונים בני זמננו) בספרו **פאת שדך** (סימן קנ"ה) סובר שאין למחבר זכות בעלות והורשה על ספרו וכותב: "זוהי טעות מחמת שהורגלו בנמוסי העולם".

לכאורה גם מה"הסכמות" שנתנו על הספרים בהם מצויין איסורים וחרמות על מעתיקים ומדפיסים שיחולו למשך פרק זמן מוגבל נראה שמעיקר הדין אין למחבר בעלות על ספרו, והאיסורים שנתנו על ידי גדולי ישראל הרשומים בהסכמות נתנו כתקנה לטובת המחבר שלא יפסיד. שאם היה דין בעלות של המחבר על ספרו הרי גם ללא הסכמה אסור לכל אחד **לעולם ועד** להעתיק ולשכפל את הספר ללא רשות הבעלים, ומאיפה צצה מגבלת הזמן נקודה לעיון על הצד שיש ליוצר בעלות על חכמתו, האם תהיה למגיה, מדפיס ומוציא לאור בעלות על סדור הדפוס גודל וצורת האותיות.

יורד לאומנות חבירו ומשיג גבול

אחד מנתוני ההסכמות על ספר "הבחור" מציין שהאיסור להעתיק את הספר הוא מכוח יורד לאומנות חבירו, משיג גבול - הכונה שחבירו, המחבר, עסק באומנות מסוימת, יגע והשקיע הרבה בחיבור הספר והוא, המעתיק, מפריע לו להתפרנס מאומנותו. והכונה במשיג גבול כמו שמדין תורה כשיש גבול בני שני שכנים אסור לאחד להזיז את הגבול לתוך תחום חבירו, כך גם כאן מקום שיוכלו ספריו של המחבר להמכר הרי הם כתחומו, והמעתיק נחשב כנכנס לתוך תחומו של חבירו.

החת"ס (בתשובה שם) כותב שהאיסור להעתיק ספרים הוא מטעם **תקנה** לטובת המחברים והמדפיסים ונחשב כמנהג הסוחרים וזה לשונו: "והנה הנהיגו רבותינו הקדושים לגזור חרמא ושמיתות על מדפיסים ספרים שלא ישיגו גבול מדפיסים... ונוח להם בתקנה זו... על כן יפה עשו הגאונים לגזור בעד המדפיסים..."

דינא דמלכותא דינא - יש הסוברים שיש איסור להעתיק ספרים גם מכוח דינא דמלכותא דינא, שהרי ב"ק"ק **COPYRITE** "המדינה אוסרת להעתיק ולשכפל את הספרים. כמו כן כותב **החת"ס** שבמקום שהתקנה לטובת בעלי אומנים, מחויבים כולם להחזיק בדינא דמלכותא וכל שכן כאן שהוא תקנה לטובת המחברים. אמנם צריך לציין שכל ענין דינא דמלכותא דינא לדעת חלק מהראשונים אינו חל בארץ ישראל. וזוהי אמנם דעת **הר"ן** נדרים כ"ח, א' דבור המתחיל "במוכס העומד מאליה" וזה לשונו "וכתבו בתוספות דוקא במלכי עכו"ם אמר דינא דמלכותא דינא, מפני שהארץ שלו ויכול לומר אם לא תעשו מצוותי אגרש אתכם מן הארץ. אבל במלכי ישראל לא, לפי שארץ ישראל כל ישראל שותפין בה...". וכן דעת **הנמוקי יוסף** שם.

הערה: יתכן שבדינא דמלכותא אין הקפדה כי אם בהעתיקה לשימוש מסחרי ולא בהעתיקה לשימוש פרטי.

מעביר על דעת בעל - הבית. יש מחלוקת תנאים בין ר' מאיר לחכמים. ר' מאיר סובר המעביר על דעתו של בעל הבית נקרא גזלן וחכמים סוברים שלא נקרא גזלן (נבא מצינא עה, א, במשנה ובגמרא), ונפסקה הלכה למעשה שאסור להעביר על דעתו של בעל הבית, אך מכל מקום אין לו דין גזלן. מעביר על דעת בעל הבית הוא אדם שמקפיד שלא יעתיקו ממנו. וכך פוסק הרב **זלמן נחמיה גולדברג** (תחומין ו' עמוד 207) זה בסתמא, אך כשמוכר אמר או כתב שלענין העתקה לא מכר את הספר, דהיינו, ששייר זכות זו לעצמו, המעתיק ממנו נקרא גזלן, גם במקרה זה אם המעתיק מעתיק כבר מספר מצולם או מקלטת שהועתקה - אינו נחשב גזלן, אע"פ שמכל מקום אסור לקנות מגזלן כזה כי גורמים לו להוסיף עבירות, אבל לקבל מגזלן מותר.

גם אם אין למעתיק דין גזלן יש מקום לדון האם המעתיק חייב לשלם לבעלים **מדין נהנה** (נהנה מדבר ששייך לחברו) והדבר תלוי במחלוקת ראשונים (**רבנו תם ר"י**) ובמחלוקת אחרונים (**רמ"א ושא"ד**). אם המוכר עכו"ם יש מקום לאמר שפטור מלשלם מדין נהנה.

דעות האחרונים בענין

א. דעת האוסרים

דעת **המנחת יצחק** (חלק ט' סימן קנ"ג) שהעתקת ספר לצורך מסחרי אסורה. גם ממכתבו של **החפץ חיים** לגבי העתקת ומכירת ספריו שנראה שהעתקה על כל פנים לשימוש מסחרי אסורה ללא קבלת רשות מהמחבר או באי כוחו.

דעת הרב **משה פיינשטיין** זצ"ל (אגרות משה או"ח חלק ד' סימן מ' אות י"ט) **והרב נויבירט** (מחבר שמירת שבת כהלכתה) במכתבו שהתפרסם בירחון אור תורה חודש אב תשמ"ח, פוסקים, שקלטת שנעשתה לשימוש מסחרי אסור להעתיק ממנה מכיון שמונע רווח מהבעלים ויש בזה אסור גזל.

וכן דעת הרב **עזרא בצרי** במאמרו בתחומין ו' עמוד 183 וכן דעת **שרגא המאיר** בהלכה חלק ד' סימן ע"ז, שאסור לצלם אפילו חלקים מספרים וחבורות, או להעתיק חלק מקלטת אפילו לשימוש פרטי ללא רשות הבעלים.

דעת הרב **מרדכי אליהו** שליט"א כפי שמצוטט ע"י הרב אבינר (עטורי כהנים כסליו תשמ"ח עמוד 13) שאסור לשכפל קלטת מלבד במקרים הבאים:

1. אם היתה לו קלטת ועומדת להקרע.
2. במקרה שרוצה לשמוע אותה קלטת בשני מקומות.
3. נוטה להתיר להקליט מהרדיו.
4. אדם שלא היה קונה את הקלטת מחוסר אמצעים כלכליים, אסור מלכתחילה להקליט מקלטת של חברו.

ב. דעת המתירים

דעת הרב **מאיר מאזוז** (נאמ"ן ס"ט) אור תורה שנת תשמ"ח עמוד פ"ב:

1. אסור להקליט קלטת שלמה של חברו.
2. מותר להקליט חלק מקלטת אלא אם כן נכתב במפורש שאסור להעתיק אפילו חלק ממנה.
3. מי שעבר והקליט אסור להקליט ממנו.
4. מי שהקליט באסור צריך למחוק את ההקלטה.
5. מותר להקליט מהרדיו.
6. מותר לצלם דפים מספר אפילו אם המחבר אסר זאת במפורש.

העקרון, לפי הרב **מאזוז** בצלום שהאכות אינה דומה לספר מותר, כיון שלא גורם הפסד למחבר, אבל בקלטת שהאכות דומה וראויה לשימוש מסחרי הדבר אסור.

דעת הרב **וואזנר** (שבט הלוי חלק ד' סימן כ"ב) להתיר צלום מאמרים מספר שלא לצורך מסחרי אפילו יש תנאי מפורש האוסר להעתיק ולצלם מהספר. ומביא תלמידו הרב **שמואל אליעזר שטרן** בשמו שראוי להמנע מכך.

מכל מקום מדגיש הרב **שמואל אליעזר שטרן** שכל זה היינו במכירה, אבל דבר שניתן בחכירה, לדוגמא, בחלק מהתוכנות שמצויין עליהם שהמו"ל לא מוכר את היצירה רק נותן אפשרות שמוש בה תמורת תשלום - אסור להעתיק ללא רשות.

דעת הרב **עובדיה יוסף** שליט"א במכתב בכתב ידו (מצולם באור תורה תשמ"ט עמוד תר"א) מתיר לצלם מספר ולהעתיק קלטת לצורך עצמו.

הערה: הרב **בן ציון בר שלום** כותב: (אור תורה תשמ"ט) ששאל לחזנים מפורסמים ואמרו לו שאינם חוששים משכפול הקלטות שלהם, כיון שהפרש המחיר בין קלטת מקורית לקלטת ריקה לא גדול, כשנוסיף לזה טורח ועלות ההקלטה, הדבר לא כדאי ואלו שמשתמשים בדרך זו בודאי לא היו קונים את הקלטת המקורית.

סכומים אחרונים

1. **צלום מספרים**: רוב הכותבים בענין נוטים להתיר ויש אוסרים (הרב עזרא בצרי ושרגא המאיר בהלכה).
 2. **שכפול קלטות**: הרב אליהו והרב בצרי אוסרים וכן דעת הרב נחמיה גולדנברג, הרב עובדיה יוסף מתיר.
 3. **מאיר מאזוז** (נאמ"ן) מתיר להקליט חלק מקלטת, וכן מתיר להקליט מהרדיו.
 3. **תוכנות** - שרשום עליהם שאינם למכירה כי אם לחכירה - העתקה מהם בעייתית עוד יותר.
- בכל מקרה שמצוין שהמוכר שייר במכירה את זכות הצלום וההעתקה, גם במקרה כזה צלום או העתקה בעייתיים יותר וקיימים פוסקים רבים שחוששים לאיסור גזל.